

Johdantokirjoitus kirjassa *Tanssi tanssi. Kulttuureja, tulkintoja*, toimittanut Helena Saarikoski. Tietolipas 186, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Helena Saarikoski

Ruumiintekniikoista tanssien antropologiaan

Vuonna 1935 Pariisin yliopiston etnologian professori Marcel Mauss julkaisi artikkelin *Les techniques du corps*, jossa hän kokosi yhteen monikymmenvuotisen havaintojen keruun ja luennoimisen tuloksia: ehdotuksen tutkimusalaksi, joka kohdistuisi eri kulttuurien ruumiillisiin tapoihin, ruumiintekniikoihin, ja niiden kulttuuriseen vaihteluun. Ruumiin tekniikat ovat yhteisöllisesti opittuja ja kulttuurisesti mallintuneita. Ne ovat erityisiä, paitsi eri kansoille ja kulttuureille, myös muun muassa sukupuoli- ja ikäryhmille, ja ilmentävät sosiaalista habitusta eli yksilön viiteryymiä, kasvatusta ja koulutusta, tapoja, muoteja ja arvostuksia.

Marcel Maussin erittelemien kulttuurisidonnaisten ruumiintekniikoiden luettelo on huimaava: synnytys, vauvanhoitotekniikat, nukkuminen, istuminen, kyykistyminen, kävely, juoksu, hyppääminen, kiipeäminen, uiminen, syöminen, juominen, näkeminen ja kuuleminen, rytmi- ja liiketaju, tanssi, hengitys, yskiminen ja sylkeminen, käsien asennot, heittäminen ja nyrkistäminen, monet kätsyyden käytännöt ja käsien tekniset taidot, ”luonnollisten tarpeiden hygienia”, ruumiin hoitokäytännöt kuten hankaaminen, pesu ja saippuointi, sekä reproduktiotekniikat eli seksiasennot ja hellyystekniikat, kuten suuteleminen. Jotkut Maussin esimerkit ovat hyvin tunnettuja, vaikkapa englantilaisten ja ranskalaisten sotilaiden erilaiset marssitekniikat. Mutta usein lukija saa hämmästyä oletuksineen luonnollisuudesta tai ihmisen lajityypillisyyksistä. Miten syvällisesti luonnon lahjana pitämämme ruumis tapoineen ja taitoineen onkaan kulttuurisen oppimisen tulosta, ja miten laaja-alaisesti kulttuuri mallintaa jokahetkisen, yksilölliseksi kokemamme elämän pienimpiäkin käytäntöjä?

Vaikkapa näkemisen kulttuurisidonnaisuuden tutkimuksessa on antropologiassa käyty laaja keskustelu pelkästään värien näkemisestä, joka on yksi esimerkitapaus kulttuurisen tiedon, luokittelun ja nimeämisen ja havaitsemisen suhteista, havaintojen teoriapitoisuudesta ja kielen, ajattelun ja toiminnan suhteista. Värien objektiivisesti olemassa oleva kirjo (*out there*), niiden subjektiivinen havaitseminen ja kokeminen ja eri värien kulttuurinen olemassaolo ja symboliarvot sekä väriluokitusten kulttuurisidonnaisuus ja toisaalta luokittelun universaaleiksi väitetyt piirteet ovat olleet tutkimuskohteina. Itse näkeminen ruumiintekniikkana saa toisaalta rinnalleen näkemisen kulttuurisen merkityksen tutkimisen: näkemisen ja nähdyksi tulemisen asema kulttuurissa, esimerkiksi näkeminen tietämisen metaforana omassa kulttuurissamme, ovat olleet kulttuuriantropologisia kysymyksiä.

Yksin tanssien tutkimuskin on tutkimusalana lähes yhtä huimaavan laajalle hajoava kuin Maussin ruumiintekniikoiden luettelo. Petri Hoppu luo artikkelissaan yleiskatsauksen tanssintutkimuksen historiaan ja pääsuuntauksiin, tanssintutkimukseen osana taiteentutkimusta ja toisaalta perinteentutkimuksen ja antropologian piiristä vaikutteensa saaneisiin etnokoreologiseen ja tanssiantropologiseen tutkimukseen. Petri Hoppu hahmottelee myös suomalaisten tanssikulttuurien historiaa ja niiden tutkimusta nykyisyyteen asti sekä asettaa tanssintutkimuksen tulevaisuuden haasteita.

Kirjassa esitellyt tutkimukset voi nimetä tanssien kulttuurintutkimukseksi: kirjoittajat ovat perinteentutkijoita, etnomusikologeja ja kulttuuriantropologeja, jotka tarkastelevat tansseja kulttuurisina ilmiöinä, etnografisin menetelmin ja kulttuurianalyttisellä otteella. Useassa artikkelissa kuvataan erityistietoutta, joka on asiantuntevan tanssijaeliitin, tanssiaktivistien tai tanssinopettajien omaisuutta, olkoon tällainen eliitti paikallinen ja sellaisena kansanomaiseksi ajateltavissa. Länsimaiseen taidetanssi-instituutioon liittyvä tanssiesitys, jollaista Inka Välipakka analysoi artikkelissaan, ei ole jyrkästi erilaista elitistisyydessään. Ei tutkimuksen kohde, vaan pikemmin tarkastelukulmat ja menetelmät määrittelevät tanssien kulttuurintutkimusta.

Kokoelma ei kata kaikkea tanssien kulttuurintutkimusta, mutta näyttää sen laajan tanssikulttuurien kirjon, jossa tutkijat liikkuvat. Edustettuina ovat vanhat suomalaiset kansanomaiset tanssit ja tanssikulttuurit, kansanomaiset tanssikulttuurit muualla maailmassa, nykyisten harrastus- ja kilpailuinstituutioiden ylläpitämät tanssien osakulttuurit sekä taidetanssiesityksen kulttuurinen luenta.

Oikeastaan hämmästyttävä valkea alue kirjan kartoittamassa tutkimuksessa ovat meillä nykyisin kansanomaiset, ilman sen kummempaa organisoimista osatut ja yleisesti tanssitut tanssit. Elina Haavio-Mannilan ja Raija Snickerin tutkimus *Päivätanssit* vuodelta 1980 on tässä saanut joitakin seuraajia: esimerkiksi vuonna 1996 ilmestyi Tuija Nykyrin tyttöjen diskotanssimisen tutkimus *Naiseuden naamiaiset* ja vuonna 2000 Pekka Suutarin väitöskirja *Götajoen jenkka*, joka kuvaa ruotsinsuomalaisten tanssi- ja musiikkikulttuuria ja tulkitsee sitä vähemmistöidentiteetin rakentamisen näkökulmasta. Usein tanssi ja tanssikulttuuri on saattanut olla tutkimuksen sivujuonne, kuten tyttöjen sukupuolikulttuurin tutkimuksessani *Mistä on huonot tytöt tehty?* (2001). Mutta joskus käy toisin päin: tanssin keskiöstä tutkimuksen ala laajenee, kuten Sinikka Vakimon väitöskirjassa *Paljon kokeva, vähän näkyvä* (2001) eläkeläistanssien ja -tanssijoiden tutkimisesta vanhan naisen elämäkäytäntöihin ja kulttuuriseen hahmoon.

Pienikin katsaus nykyisen kansanomaisen tanssin tutkimuksen osa-alueeseen paljastaa yleensä tanssien kulttuurintutkimukselle ominaisen seikan: koetellut tutkimusmenetelmät ja kuvaamisen tavat pätevät hienosti, kun tutkitaan ulkotanssillisia ilmiöitä, tanssitilanteita,

tanssipaiikkoja, tanssijoita, soittajia, heidän tansseille ja tanssimiselle antamia merkityksiä jopa. Mutta itse tanssi helposti pakenee tutkijan analyttisestä ja tulkitsevasta otteesta. Tanssi ei ole ilmaisujärjestelmän yksioikoisesti rinnastettavissa verbaalikielen eikä jäännöksettömästi käännettävissä tai kuvattavissa verbaalikielille, mutta ei yritys ole täysin toivotonkaan. Tanssista voi puhua: hyvin monilla eri tavoilla ja tasoilla, eri lähtökohdista ja näkökulmista, kuten kirjan artikkelit osoittavat.

Tanssien antropologisen tutkimuksen pioneerina artikkelillaan *The Dance* vuonna 1928 esiintynyt brittiläinen sosiaaliantropologi Edward Evans-Pritchard painotti tanssin kulttuurisidonnaisuutta: tanssit ovat ymmärrettäviä kulttuurisessa yhteydessään ja ne heijastavat yhteisön rakennetta, historiaa, normeja, arvoja ja uskomuksia. Perusnäkemys tanssien sidonnaisuudesta kulttuurikontekstiinsa on tutkimuksessa edelleen käypä, vaikka yksioikoisesta heijastusteoriasta nykytutkimus on siirtynyt konstruktionistisempaan ja prosessuaalisempaan kulttuurikäsitteeseen: kulttuuriset ilmiöt, kuten tanssi, eivät vain heijasta jotakin ennalta olevaa, pysyvää yhteisö- tai kulttuurirakennetta, vaan kulttuurin nähdään jatkuvasti muotoutuvan ilmaisuissaan. Tansseja tutkimalla ei ainoastaan pyritä tietoon kulttuureista, joista ne kertovat, vaan tanssi itse on prosessi, jossa kulttuuri tapahtuu ja tulee sekä yksilölle että yhteisöllisenä olemassa olevaksi.

Tanssi itsessään on kulttuurinen representaatio, mutta sen lukemiseksi ja tulkitsemiseksi tarvitaan kuvauksen välitaso, jolla tanssi asettuu tulkinnan konteksteihin, kutsutaan tätä välitasoa vaikka tanssikulttuureiksi. Etnografiset menetelmät, joita jokainen kokoelman kirjoittaja omalla tavallaan soveltaa, merkitsevät tanssien näkemistä ja kokemista osana kulttuuria, paikallisia yhteisesti jaettuja elämismailmoja, ajattelumalleja ja tietorakenteita. Tutkijan näkemystä, valikointia ja tulkintaa on, mitä hän kuvaa tanssin relevanttina kulttuurikontekstina, millaisen kertomuksen tanssikulttuurista hän kertoo.

”Mutta tanssiminen ruumiinkokemuksena ja toisaalta sosiaalisena ilmiönä ei ole kaikilta osiltaan sanoiksi puettavissa, mistä vakuutuin tutkimukseni kuluessa. Tanssimisesta saa jotakin määrittelemätöntä, ihmisen perusluontoon kuuluvaa nautintoa”, kirjoittaa eläkeläistanssijoita tutkinut Sinikka Vakimo (2001, 227). Maarit E. Ylönen tutkii artikkelissaan omaa tanssimistaan, tutkijan ruumiinkokemusta, tiedon menetelmänä. Tanssin nautinto kuuluu ihmisen perusluontoon, mutta se vaihtelee, millaisena tuo nautinto kullekin yksilölle ja eri kulttuureissa eläville ihmisille eri tilanteissa näyttäytyy. Myös tanssissa on häpeän hetkensä ja kohtalon kolhunsä, inhimillisten tunteiden ja tilanteiden kirjo. Maarit E. Ylönen käyttää tutkimuksessaan muun muassa ruumiin muistin ja kinesteettisen empatian käsitteitä välineinä, joilla nimenomaan tanssin ruumiinkokemusta voidaan jäsentää ja sanallistaa. Suomalaisen tutkijan tanssi nicaragualaisten tutkittavien kanssa ei ole vain haastattelujen ja havainnoinnin oheistoimintaa

tai kontaktien vahvistamista, vaan itse tanssin tuottaman ruumiillisen tiedon vaihtamista ja jakamista.

Usein tutkijan lähtökohtana on itse koettu ja osattu tanssi. Myös tutkimuksen tulos voi olla, ainakin osittain, muuta kuin verbaalista tekstiä. Juha-Matti Arosen tutkimuksen osatavoitteena on ollut vanhojen kansanomaisten tanssien rekonstruktio arkistoaineistojen perusteella. Artikkelissaan hän pohtii toisaalta arkistoaineistojen tulkinnan ongelmia, toisaalta rekonstruktioprosessin esiin nostamia uusia kysymyksiä. Yhden paikkakunnan tanssien ajallinen pitkäikäisyys, joka on myös tutkijan omaa ja hänen sukunsa historiaa, korostaa tradition näkökulmaa ja perinteen tutkimuksen kysymyksiä. Rekonstruktio­tutkimuksessa arkistomuistiinpanot tavallaan kierrätetään tanssin kautta edelleen tutkimuksen tekstiksi, mutta myös tanssien tanssittavan etsiminen ja oppiminen on itse tutkimuksen tarkoitus.

Anne Isomursun ja Nina Tuitun reportaasi helsinkiläisistä break-tanssijoista näyttää tanssintutkimuksen *in statu nascendi*, syntymisensä tilassa. Tutkija on koonnut oman kertomuksensa tanssikulttuurin historiasta, valokuvaaja suodattanut ja jalostanut tanssin näkymiä kuvakertomukseksi. Tanssijoiden haastatteluista toimitetuissa henkilökuvin he puhuvat alakulttuurin kielellä kertomustaan itse tanssista ja sen liikekielestä, tanssikulttuurista, ja yleisemmin tanssin maustamasta elämästä. Alakulttuurin käsitejärjestelmiä ei ole analysoitu auki ja käännetty tieteen kielelle, tulkinnat jäävät lukijalle.

Osakulttuurin käsitejärjestelmässä operoidaan myös Anu Laukkasen artikkelissa: tutkija, joka on itse itämaisen tanssin tanssija, on haastatellut tanssijoita ja tanssin opettajia. Keskusteleva haastattelupuhe on edellyttänyt sisäpiiriläisyyttä, yhteistä kieltä: tanssijoiden tuottamien, ruumiita ja liikekieliä kuvaavien erityisten käsitejärjestelmien hallintaa. Käsitejärjestelmistä edetään niihin kytkeytyviin arvostusjärjestelmiin ja puhetapoihin, diskursseihin, ja edelleen tanssijoiden tanssipuheen ajankohtaisiin ja ajattomampiin teemoihin. Naisellisuuksien ja etnisyyksien yhteen kietoutuva tuottaminen itämaisessa tanssissa ja tanssipuheessa on yksi esimerkkitapaus identiteettien performatiivisesta tuottamisesta. Sukupuolet sen paremmin kuin etnisyydetkään eivät ole pysyviä itsessään olemassa olevia tosiasioita, vaan ihmisten toistuvia tekoja, joissa ne jatkuvasti tuotetaan tyleinä, kulttuurisia puhetapoja siteeraamalla ja toisia pois sulkemalla. Itämaisen tanssin kulttuurissa esimerkiksi jatkuvat rajanvedot rion haaremitanssijattaren ja taiteellisen tai taidokkaan, ylvään tanssijan mielikuvien välillä. Tämäntapaiset rajanvedot ja eronteot eivät olennaisesti poikkea vastaavista rakennelmista arkielämässä; tanssin näyttämöillä ne esiintyvät ehkä tyylitellymmässä, selväpiirteisemmässä muodossa kuin arjessa.

Myös Hanna Väätäinen tutkii artikkelissaan esittämällä ja esityksistä puhumalla tuotettuja sukupuolieroja: sekä miesten ja naisten välisiä että naisten keskinäisiä sukupuolieroja.

Pyörätuolitanssissa ruumiiden keskinäiset erot ovat suurempia kuin kävelevien tanssissa, joka kilpatanssikulttuurissa edustaa normia ja normatiivista ruumiillisuutta. Miten vammaisten naistanssijoiden ruumiillisuutta on määritelty erilaisissa teksteissä, ja miten sitä voidaan määrittellä siten, että se tukee naisten toimijuutta eikä rajoita sitä? Voivatko pyörätuolitanssijoiden liikekieli ja ruumiinkokemukset keskeyttää itseäänselvyyksiä ja kyseenalaistaa kilpatanssikulttuurin ruumiskäsityksiä? Kyse ei ole vain valinnasta, mitä ja miten puhutaan sinänsä pysyvistä ja objektiivisesti olemassa olevista ruumiista (*out there*): sukupuolieron teoriassa symbolisen ja materiaalisen ajatteluan sisältyvän toisiinsa. Materiaalinen ruumis saa hahmonsaa ja muotonsaa sosiaalisen merkityksenannon kautta, prosessissa, jossa se on aina keskeneräinen ja täynnä mahdollisuuksia tulla ymmärretyksi toisin. Feministinen ja vammaispoliittinen tutkimus ei vain kuvaa, miten naisellisia ja vammaisia ruumiita on määritelty, vaan pyrkii avaamaan toisin määrittelemisen mahdollisuuden.

Jossain mielessä haastatteluihin verrattavia aineistoja tanssikulttuurin kuvauksina ovat tanssilaulut, joita käsittelevät Petra M. Aution ja oma artikkelini. Vienalaisesta tanssikulttuurista, jota käsittelemäni kalevalamittainen kansanruno kuvaa, ei ole säilynyt juuri mitään muuta jäsenten tietoa kuin runoja. Esiityksen poeettisuus on oma lähdekriittinen haasteensa: mitä runon perusteella voidaan sanoa asioista, joista se kertoo? Runontutkimuksen kysymys on rinnakkainen tanssien kulttuurintutkimuksen haasteelle: mitä taiteellisen esityksen perusteella voidaan sanoa kulttuurista, jonka osa se on? Mutta: onko tavallisten haastattelujen tulkinta loppujen lopuksi yhtään sen yksinkertaisempaa?

Petra M. Aution lähtökohta laulutekstien analyysiin on lähes päinvastainen kuin vienalaisrunon analyysiini: Tyynenmeren kulttuurin kokonaisvaltainen kenttätutkimus, joka on fokusoitunut tanssiin sen kulttuurissa keskeisen aseman ja saavutettavuuden vuoksi. Käytettävissä on ollut oman tanssimisen lisäksi paikallisia, aikalaisia tanssijoita ja tanssinopettajia, joita on voitu haastatella myös tanssilaulujen tekstien avaamiseksi. Kiribatilaiset laulutekstit ovat vieraudessaan, ilman annettuja avaimia lähes täydellisessä lukontakaisuudessaan, hyvä muistutus myös näennäisesti selkeiden tai suorapuheisten tekstien tulkinnan edellyttämästä erityistiedosta, jota oman kulttuurin sisällä lakkaamatta käytlemmme huomaamattamme. Samantapaista on erityistieto, joka tanssijalla on tanssistaan; mutta miten eksplikoida tämä tieto, saattaa se tutkijan ja lukijan ulottuville?

Petra M. Autio kuvaa artikkelissaan tanssin ja kokonaiskulttuurin kiinteää sekä kielellistä että ruumiillista yhteyttä, jotka muodostuvat tanssiin liittyvien käsitejärjestelmien ja toisaalta ruumiillistuneen tiedon kautta, kehoon ja tilaan liittyvinä tapoina. Mutta huolimatta tanssin keskeisyydestä kiribatilaiseen kulttuuriin ei kuulu puhetta yksilöllisestä tanssikokemuksesta. Se ei tarkoita kokemusten puuttumista tai merkityksettömyyttä, vaan niiden sanallistamattomuutta.

Samantapaisen puhumattomuuden kulttuurin on myös Maarit E. Ylönen tavannut Nicaraguassa. Keskustelua, jollaista esimerkiksi Anu Laukkanen on itsestään selvästi voinut käydä suomalaisten tanssijoiden kanssa, ei kiribatilaisilla ole tapana käydä henkilökohtaisista tanssikokemuksistaan. Kummassakin tanssikulttuurissa kuvataan liikkeiden vivahde-eroja, epäsopivia asentoja, joita ulkopuolinen ehkä ei voi edes huomata, mutta jotka ovat kriittisiä erontekoa kulttuurin sisällä. Liikekielten mieli ja mielekkyys (tai mielettömyys) ovat kulttuurin sisäistä, sen jäsenten jakamien merkitysjärjestelmien varassa rakentuvaa mieltä, mutta kaikissa kulttuureissa niitä ei voida samalla tavalla lähestyä yksilön puheina tai käsityksinä omista kokemuksistaan.

Inka Välipakan tutkimuskohteena on monipuolinen tanssitaiteilijan ja etnografin aineisto esityksestä, jonka yhden pääroolin hän on koreografoinut ja tanssinut. Hän tarkastelee tanssiesitystä tilana, joka on kytkeytynyt arjen eleisiin ja liikkeisiin ja viittaa yleisön jakamaan tietoon arjen liikkeiden ja liikekielten tai kehontekniikoiden kantamista merkityksistä. Mutta samanaikaisesti taiteellinen esitys mahdollistaa totutusta poikkeamia, valmiiden asetelmien uudelleentulkintoja, vaikkapa sen sukupuolten monenlaisuuksien kirjon esittämisen, josta Inka Välipakka kirjoittaa. Runomuotoisen käsikirjoituksen metafora-analyysi, joka on ollut roolityön pohjana, rinnastuu tanssilaulujen tekstien ja tanssikulttuureissa keskeisten avainsymbolien analyyseihin edellisissä artikkeleissa. Poeettisten metaforien kyky venyttää tavanomaisten, arkisten käsityskantojen rajoja luo kahdensuuntaisessa vuorovaikutuksessa tanssien liikekielten kanssa tanssiesityksen monikerroksisen maailman, jota tutkija kuvaa ja tulkitsee.

”Kehon aistimellista kokemusta on lähes mahdotonta ilmaista kielen avulla, ’vaikka kielellä kuitenkin on olennainen tehtävä kehon aistimellisen kokemuksen kuvauksessa’”, Inka Välipakka kirjoittaa Jaana Parviaista siteeraten. Kielellinen kuvaus luokittelee ja nimeää kokemustamme meille, määrittää sen meille sellaiseksi kuin minä sen koemme, vaikka ruumiinkokemus ei olekaan loppuun asti sanallistettavissa eikä edes ensisijaisesti kielen ja kielellisten käsitteiden välittämää kokemusta. Tanssintutkija pyrkii luennassaan eksplikoimaan ja sofistikoimaan ruumiinkokemusten kielellistä kuvausta, luomaan kolmannen, metodisen, systemaattisen kuvauksen ja tulkinnan tason. Kaikissa tapauksissa on tutkimustiedon perustana myös tutkijan oma tanssi, ruumiinkokemus ja ruumiillinen ymmärtäminen, josta tulkinnat viime kädessä nousevat ja johon ne palautuvat.

Kiitokset

Kirjan toimittajan työtä ovat apurahoin tukeneet Koneen Säätiö ja Suomen tietokirjailijat ry. Kirjoituspalkkioihin työryhmä on saanut Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Elias Lönnrotin rahaston apurahan. Omasta ja kaikkien kirjoittajien puolesta kiitän Suomalaisen Kirjallisuuden

Seuraa kirjan ottamisesta sen julkaisuohjelmaan ja kustannusjohtaja Päivi Vallisaarta ja kustannustoimittaja Mari Purolaa hyvästä yhteistyöstä. Hyvästä ja vaivoja säästämättömästä yhteistyöstä lämmin kiitos myös niille monille tutkijakollegoille, jotka ovat toimineet artikkelien ateljeekriitikoina tai nimettöminä arvioitsijoina. Usein kiireellisilläkin aikatauluilla laaditut perusteelliset arviolausunnot korjausehdotuksineen ovat auttaneet parempiin lopputuloksiin, vaikka kirjoittajat eivät olisikaan kaikessa niitä noudattaneet.

Tätä kirjaa on ollut ilo toimittaa. Kiitän kirjoittajia siitä ryhmätyöhengestä, älyllisestä vireydestä ja ahkeruudesta ja tunneälyllisestä kannustuksesta, joiden ilmapiirissä kirjaan liittyneet tapaamiset ja keskustelut on käyty. Toimitustyö on lähtenyt liikkeelle harrastuksesta tanssiin. Alun perin keväällä 2001 ehdotin tanssintutkimuksen teemanumeron toimittamista Nuorisotutkimuslehdelle, jonka varapäätoimittaja tuolloin olin. ”Kurjuus esti minua luulemasta, että kaikki on hyvin historiassa ja auringon alla; aurinko opetti minulle, että historia ei ole kaikki”, kuten ranskalainen kirjailija Albert Camus kuvasi kasvuolojaan Alger’ssa, Ranskan Algeriassa. Opettajiani ja tanssi- ja soittotovereitani Tanssikeitaalla, Masrahin salilla ja *Yalla!* -festivaaleilla kiitän siitä, että tanssin aurinko on saanut paistaa elämässäni kaikki nämä vuodet.

Helsingissä 31. tammikuuta 2003

Helena Saarikoski